

A művészet és a hit kapcsolódási lehetőségei büntetés-végrehajtási keretek között

The connection between art and faith in the context of the penal system

Kovács Mihály

szolgálatvezető, bv. tanácsos, bv. ezredes
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága,
Fogvatartási Ügyek Szolgálat
kovacs.mihaly@bv.gov.hu

Absztrakt

Cél: A büntetés-végrehajtási szervezet a büntetés-végrehajtási intézetekben lévő fogvatartotti kényszerközösségek szülte ártalmakkal való megküzdésben és az elítéltek társadalomba történő reintegrálásának folyamatában fontos szerepet ad a drámapedagógiának, a börtönszínházi alkalmaknak, valamint a vallás és a hit művészetterápiás programokkal való ötvözésének. Jelen tanulmány célja az előbbieken foglaltak megvalósításában elért eredmények, illetve a 2024. évben megvalósításra tervezett művészetterápiás programok bemutatása.

Módszertan: A szerzőnek gyakorló büntetés-végrehajtási szakemberként, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Fogvatartási Ügyek Szolgálatának vezetőjeként rálátása van a fogvatartottak részére felkínált művészetterápiás programok körére, azok gyakorlati megvalósulására. Pályafutása során több ilyen jellegű program megálmodásában, végrehajtásában közreműködött végrehajtóként és szakirányítói minőségében is. A tanulmány elkészítése során a témában rendelkezésre álló irodalmak felhasználása mellett személyes tapasztalatait vette figyelembe.

Megállapítások: A fogvatartottak rendkívül nyitottak a különféle művészeti programokra, azok megvalósításában aktívan, kreativitást mutatva vesznek részt. A drámapedagógiai módszerekre alapozott színházi programok, a vallás és a hit elemeivel ötvözve egyértelműen beilleszthetők a fogvatartottak szabadításra

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2024. 01. 24. Átdolgozás: 2024. 02. 19.
Elfogadás: 2024. 02. 20.

történő felkészítését szolgáló programok palettájába, azokba esetenként jóvátételi elemek is beépítésre kerülhetnek.

Érték: A büntetés-végrehajtási keretek között alkalmazott művészeti programok nemcsak a fogvatartottak szabadulás utáni beilleszkedését segítő, személyiség-, készség- és kompetenciafejlesztésre alkalmas lehetőségek, de alkalmasak a társadalom érzékenyítésére, a szabadulókkal kapcsolatos előítéletek, ellenérzések csökkentésére.

Kulcsszavak: börtönszínház, vallás és hit, művészetterápia, fogvatartási és visszaesési kockázatok csökkentése

Abstract

Aim: The penitentiary organisation gives an important role to drama education, prison theatre and the combination of religion and faith with art therapy programmes in order to combat the harms of forced detention in prisons and to reintegrate prisoners into society. The aim of this study is to present the progress made in implementing the above and the art therapy programmes planned for 2024.

Methodology: As a practising prison specialist and head of the Incarceration Affairs Service of the Hungarian Prison Service Headquarters, the author has an insight into the range of art therapy programmes offered to prisoners and their practical implementation. During his career, he has been involved in the creation and implementation of several such programmes, both as an implementer and as a supervisor. In preparing this study, he has drawn on his personal experience as well as on the available literature on the subject.

Findings: The prison population is very open to different kinds of artistic programmes, and they actively and creatively participate in their implementation. Drama-based theatre programmes, combined with elements of religion and faith, can be clearly integrated into the range of programmes to prepare prisoners for release, sometimes with elements of reparation.

Value: Art programmes in prison environments not only help prisoners to reintegrate after release, develop their personality, skills and competences, but are also suitable for sensitising society and reducing prejudices and antipathy towards prisoners.

Keywords: prison theatre, religion and faith, art therapy, reducing risks of imprisonment and reoffending

Bevezetés

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BVOP) az elmúlt években több bűnmegelőzési célú pályázati programot valósított meg a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (a továbbiakban: NBT) támogatásával, összhangban a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozatban, valamint a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiával összefüggésben egyes kormányhatározatok módosításáról, és a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia 2022–2023. évekre szóló intézkedési tervéről szóló 1878/2021. (XII. 6.) Korm. határozatban rögzítettekkel. A büntetés-végrehajtási szervezet (a továbbiakban: bv. szervezet) folyamatosan kiemelt figyelmet fordít arra, hogy a szabadságvesztés alatt a majdani reintegráció támogatása és a szabadulást követő reszocializáció elősegítése érdekében olyan programokat kínáljon fel, amelyek alkalmasak a fogvatartottak szociális kompetenciáinak fejlesztésére, ez által csökkenthetik a visszaesések számát. A bűnisméltés megelőzését segítő művészetterápiás és kreatív programok (mint például börtönszínház, irodalomterápia, képzőművészeti szakkörök, jobb agyféltekés rajzolás stb.), valamint a különböző személyiség- és kompetenciafejlesztő módszerek segítségével a fogvatartottak személyisége, személyes kompetenciái, szociális képességei, empátiája, toleranciája, illetve önbecsülése egyaránt fejleszhető.

A bv. szervezet az NBT által biztosított forrásból a 2013–2018 közötti időszakban három alkalommal is megrendezte az *Országos Börtönszínházi Találkozó* elnevezésű programot, mely speciális színházi versenyhez minden eseménysorozat kapcsán több büntetés-végrehajtási intézet (a továbbiakban: bv. intézet) színjátszó csoportja csatlakozott. A regionális döntők után az országos döntő külső helyszínen – két alkalommal is a József Attila Színházban – került megrendezésre, ahol nemcsak a személyi állomány tagjai és meghívott vendégek, de a színdarabokban szereplő fogvatartottak hozzátartozói is megtekinthették az elítéltek által bemutatott előadásokat.

A koronavírus-járványhelyzet átmenetileg megakadályozta a hasonló programok megvalósítását, azonban a BVOP által 2022-ben benyújtott bűnmegelőzési pályázatnak már ismét kiemelt eleme volt egy olyan művészetterápiás érzékenyítő program, melynek kidolgozását a korábban végrehajtott börtönszínházi találkozók pozitív tapasztalataira alapozva kezdtük meg. Így született meg a judaizmus és a kereszténység alapját képező legfontosabb vallási és erkölcsi parancsolatok tartalmazó szabálygyűjtemény, a tízparancsolat feldolgozásának az ötlete, és a program sikerén felbuzdulva 2023-ban a hét főbűn került feldolgozásra.

Jelen tanulmány témája sokak számára érdekes lehet, hiszen egy speciális, kevésbé ismert és talán nem is túlságosan populáris területre, a bv. szervezet

tevékenységi köréhez kapcsolódó reintegrációs folyamatokra fókuszál. Fontosnak érzem, hogy bemutassam a fogvatartottak társadalmi visszailleszkedését segítő, a kulturális töltet mellett a hitre is fókuszáló programokat, mert hiszek bennük, és bízom a hatékonyságukban.

Művészetterápia büntetés-végrehajtási környezetben

Paul Klee, a svájci származású grafikus és festő egyszer úgy fogalmazott, hogy „*a művészet nem a láthatót adja vissza, hanem láthatóvá tesz*”. Az előbbi idézet tökéletesen meghatározza a művészetterápia lényegét, miszerint a terápia során készített különféle alkotásokban az elnyomott érzések, az elmúlt idők emlékei és a tudattalan elemei öltenek testet.

A művészetterápia nemcsak a civil életben, de büntetés-végrehajtási közegben is jó eszköz lehet arra, hogy az önkifejezési és/vagy mentális problémákkal küzdő, konfliktusaikról és problémáikról nehezen kommunikáló személyek oly módon „mondják ki” a bennük rejlő feszültségeket és vezessék le az indulatokat, hogy közben értelmes, alkotó tevékenységet folytatnak. A fogvatartottak majdani társadalmi reintegrációjának sikerességére kiemelt hatást gyakorolhatnak az olyan programok, amelyek nemcsak pozitív hatással vannak az érintettek személyiségére, magatartására, de új lehetőségeket biztosítanak részükre a bv. intézetben belüli normakövető magatartás kialakításához, és a szabadulás utáni beilleszkedéshez is. Annak érdekében, hogy a szabadulók visszailleszkedési esélyei javuljanak, és sikerüljön továbbfejleszteni a megkezdett szakmai munkát, lényeges, hogy folyamatosan keressük azokat a lehetőségeket, amelyek tovább bővítik a szabadidő hasznos eltöltését, hozzájárulva ezzel a reszocializáció sikerességéhez. A művészetterápiás programok a nemzetközi és hazai gyakorlatokat, tapasztalatokat tekintve jól kiegészíthetik a társadalmi visszailleszkedés eredményességét támogató hagyományos módszereket.

A bv. intézetek személyi állományának tagjai – elsősorban a reintegrációs szakterületek munkatársai, a pszichológusok, a börtönlelkészek – a mindennapi szakmai tevékenységük ellátása során kiemelt figyelmet fordítanak arra, hogy rendszeresen biztosítsanak olyan fogvatartotti programokat, amelyek nemcsak a zárkán kívül töltött idő mértékét növelik, de jól szolgálják a szabadidő hasznos eltöltését. A fogvatartottak részére felkínált foglalkozások lényeges szempontja, hogy az érintettek kapjanak valami olyan eszközt, ami érdemben támogatja a szabadulásra történő felkészítésüket. A büntetés-végrehajtási célok elérése érdekében kifejtett szakmai tevékenységek eredményessége szempontjából fontos, hogy minél több törvényes eszközt, illetve jogszabály adta lehetőséget

megragadjunk annak érdekében, hogy a fogvatartottak betartsák a büntetés-végrehajtás rendjét és biztonságát, tartózkodjanak a fegyelmi, súlyosabb esetben újabb bűncselekmények elkövetésétől. A Belügyminisztérium elvárásaival összhangban kiemelten kezeljük az egymás sérelmére elkövetett erőszakos cselekmények esetszámainak és a visszaesési kockázatoknak a csökkentését.

A bv. intézetekben elhelyezett fogvatartottak olyan kényszerközösségeket képeznek, amelyek tagjai speciális, izolált és stigmatizált helyzetben élnek, és egy különleges kapocs, a fogvatartotti jogviszony köti őket össze. A fogvatartotti populáció tagjaival való foglalkozások során az önismeret erősítése, a konfliktus- és stresszhelyzetek megfelelő kezelése, a traumából való felépülés és az esetlegesen meglévő szenvedélybetegség kezelése szempontjából a művészetterápiának mindenképpen helye van. A művészetterápiás programokban részt vevő fogvatartottak a kreativitásukat, önkifejezésüket fejlesztő tevékenységeknek köszönhetően felfedezhetik a bennük rejlő tehetséget és alkotóerőt, és ráébredhetnek, hogy képesek az érzéseik kimutatására.

A művészeti tevékenységekbe bevont személyek érzelmi téren erősödnek, empátiás képességük fejlődik, minek következtében az önértékelésük és az önbecsülésük is pozitívan változik, mindez pedig a társas kapcsolataik alakulását is javíthatja. A gondolataikat és az érzelmeiket másokkal megosztó fogvatartottak által közölt művészeti alkotásokban rejlő üzenetek a nézők érzelmeire is képesek hatni, ami a bűnelkövetőkkel szembeni előítéletek és félelmek csökkentésére is alkalmas lehet.

Az elmúlt években megvalósított programok alapján szerzett tapasztalatok figyelembevételével kijelenthetjük, hogy a fogvatartottak esetében a művészetterápia hatékonyan alkalmazható a társadalomban általánosan elfogadott és elvárt normák, illetve értékrend megismerésére, ami megalapozhatja a szabadulás utáni törvénytisztelő magatartást. Mindazon elítéltek esetében, akik részt vesznek valamilyen művészeti programban, az esetek döntő többségében érzékelhető a normakövető magatartás és az együttműködési hajlandóság fejlődése is. Azt hiszem, a művészetek nem helyettesíthetik a hagyományos kezelési módszereket, viszont segíthetnek abban, hogy javuljon a fogvatartottak önbecsülése, önértékelése, kommunikációs készsége, megküzdési stratégiája, és esetünkben egy színdarabban közreműködő egyén, egy általa eljátszott szerep segítségével, megtanulja kifejezni önmagát. A művészetterápiás módszert alkalmazó szakemberek – legyenek akár civilből érkező felkészítők, akár a személyi állomány tagjai – pedig képesek lehetnek olyan bizalmi légkört kialakítani, melyben a fogvatartottak az esetlegesen felmerülő problémájukkal mernek hozzájuk fordulni.

Hazai bv. intézetekben megvalósult művészetterápiás programok

A bv. intézetekben világszerte számos példát lehet felmutatni arra, amikor a fogvatartottak részére felkínált szabadidős programok körét különféle művészetterápiás eszközökkel szélesítik. A hazai körülmények között is több olyan jó gyakorlatot találunk arra, milyen az, amikor a börtön és a művészet találkozik egymással, egy művészetterápiás tevékenységnek köszönhetően.

Valamikor 2010-ben, a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben valósult meg az első magyar meseterápia-program, női elítéltek körében (Boldizsár, 2010). Az Angliából induló *Stroybook Dads* nevű program ([URL1](#)) hazai változata az egri könyvtár, a városi televízió, valamint Luzsi Margó meseterapeuta együttműködésében került be a bv. intézet falai közé ([URL2](#)). Az eredeti változatot egy kicsit átalakították, mert Egerben a fogvatartott nők nemcsak mesét mondtak fel a gyermekeiknek, hanem heti rendszerességgel drámapedagógiai foglalkozásokon vettek részt ([URL2](#)). A meseterápia után néhány évvel elkezdődött az *Esti mese* program ([URL3](#)), amibe bekapcsolódott az *Add a kezed Egyesület* is, és a civil szervezet munkatársai együttműködtek a bv. intézet szakembereivel – utóbbiak a fogvatartottakat készítették fel a társadalomba való visszatérésre, az egyesület munkatársai pedig az otthon maradt családtagoknak, főként a gyermekeknek nyújtottak segítséget a mindennapokban ([URL4](#)).

A második hazai meseterápiás program a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben valósult meg, férfi elítéltek bevonásával, *Mesekör* néven (Kovács, 2012). A foglalkozásokat kezdetben külsős szakemberek irányították, akik tisztában voltak azzal, hogy a munka eredményessége szempontjából kiemelt jelentősége van annak, hogy elfogadják a fogvatartottakat mint embereket, előítéletektől és félelmektől mentesen. A program célcsoportjába olyan kiskorú gyermekkel rendelkező fogvatartottak tartoztak, akik a börtönbe kerülésük előtt általában egyáltalán nem olvastak mesét. A mesekör egyik célja az volt, hogy a résztvevők valamilyen ajándékot adhassanak a gyermeküknek. Ez az ajándék egy olyan előadás volt, melynek keretében az elítéltek az általuk kitalált, rendezett, eljátszott, saját zeneszámokkal tarkított mesét a családtagjaik és szeretteik számára adhatták elő. A bemutatók főpróbáiról videofelvétel készült, amit a szereplők DVD-lemezre kiírva ajándékozhattak szeretteik részére, a gyermekek így otthon is megnézhatték az édesapjukat, amint mesél nekik.

A tapasztalatok alapján a programba bevont fogvatartottak magatartása, együttműködési hajlandósága javult, fegyelmi cselekményekben a résztvevők alig voltak érintettek. Családi kapcsolataikban pozitív változások álltak be, ami a visszaesési kockázatokat is csökkentette. A Balassagyarmati Fegyház és Börtön egykori parancsnoka, dr. Budai István bv. dandártábornok a mesekör kapcsán

így fogalmazott: „... végig kell gondolni, ha bezárok egy embert, és nem csinálok vele semmit, akkor hogyan fog visszamenni a társadalomba. A programjainkon olyan elitéltek vehetnek részt, akik dolgoznak vagy tanulnak, a szabadidejüket töltik el a foglalkozásokon. Ha egy embert meg tudunk menteni az újabb börtöntől, az már nagyon jó. Ahogy a börtönlelkészünk szokta idézni, a szenteknek is volt múltja, a bűnösöknek is kell, hogy legyen jövője. Ha nem ezt vallanánk, és egy börtönraktár lennénk, akkor úgy lépnének ki innen, hogy a bűnözői karriert építenék tovább.” (URL5).

A meseterápiás programhoz képest egy magasabb kategóriának számít a kezdetben csak egy-egy bv. intézet vonatkozásában, majd később országos szinten, szervezeten megvalósult börtönszínház, ami szintén egy jó példa arra, hogy a bv. szervezet nyitott minden olyan módszerre, amely alkalmas lehet arra, hogy a fogvatartottak készség- és képességfejlesztése által elősegítse az eredményes társadalmi reintegrációt (Honti, é. n.). A külföldi példákon keresztül megismert tapasztalatok alapján a hazai bv. intézetekben folytatott színházjellegű tevékenységek gyökerei elsősorban a kiemelt egyházi ünnepekhez – húsvét, karácsony – kapcsolódó műsorok szervezésében merültek ki, melyek megvalósításában börtönlelkészek, valamint a mai reintegrációs tisztek elődjei, a nevelők vállaltak szerepet.

Az első börtönszínházi előadás a Szegedi Fegyház és Börtönben, a külsős szakemberek bevonásával működő *Álló Idő Színház* nevéhez fűződik. Eleinte csak a fogvatartott társak részére, később külső helyszínen is bemutatták előadásaikat, majd a bv. intézet 120 éves jubileuma alkalmából rendezett kulturális rendezvénysorozat részeként Karinthy Frigyes *A bűvös szék* című komédiáját már kiemelt sajtónyilvánosság mellett mutatták be.

A szegedi példán felbuzdulva több bv. intézetben is megalakultak a színjátszó körök, zömében szakköri tevékenység formájában működve, néhány helyszínen külső színházi szakemberek támogatása mellett. A Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben egy színész, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben egy pedagógus, míg a Váci Fegyház és Börtönben pedig egy drámapedagógus tartotta meg a foglalkozásokat. Az I. Országos Börtönszínházi Találkozó 2013-ban került megrendezésre, a dunajvárosi Bartók Kamaraszínház és Művészetek Házában, ahol az előválogatás után kiválasztott hat bv. intézet képviselőjében fellépő hatvannégy fogvatartott a nézőtérén helyet foglaló civil közönség számára mutatta be az előadásait.

A II. Országos Börtönszínházi Találkozó 2016-ban került lebonyolításra, ekkor huszonegy bv. intézet nyújtott be pályázatot a részvétel érdekében, ezért öt helyszínen úgynevezett regionális selejtezők kerültek megtartásra, melyek nyertesei részt vehettek a József Attila Színházban megrendezett döntőn.

A döntő napján a színház aulájában fogvatartotti alkotásokból – például rajzok, festmények, kerámiák – összeállított kiállítás egészítette ki a programot, melyre az együttműködő partnerek képviselői, a jogvédő szervek vezetői, a személyi állomány tagjai, a fogvatartottak felkészítését végzők és egyéb közreműködők mellett a részt vevő fogvatartottak hozzátartozói is meghívásra kerültek.

A Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet színjátszó csoportja az országos döntőbe nem jutott be, ennek ellenére Tristan Bernard *A tolmács* című darabjának feldolgozását egy jótékonyági célú előadás keretében civil közönség előtt mutatták be, annak teljes bevételét, plusz keresményük egy részét a Cholnoky Ferenc Kórház Gyermekosztálya *Emberkék Alapítványa* számára ajánlották fel, a beteg gyermekek gyógyításának támogatása céljából.

A III. Országos Börtönszínházi Találkozó 2018-ban valósult meg, tizenhat bv. intézet és közel százötven fogvatartott részvételével, a korábbi ilyen rendezvényekhez hasonlóan, ezúttal is az NBT támogatásával. Az országos döntőt megelőző sajtótájékoztatón Schmehl János bv. vezetőrnagy, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese hangsúlyozta, hogy a rendezvény a bv. szervezet visszaesést csökkentő programjának fontos része, és a színházi foglalkozások még egy olyan zárt közegben is, mint a börtön, kitűnően alkalmasak a készségek fejlesztésére. Dr. Hatala József ny. r. altábornagy, az NBT elnöke szólott arról is, hogy a fogvatartottak szabadulásakor fontos a toleráns és befogadó társadalom, aminek elősegítésére kiváló lehetőség a találkozó, hisz a fogvatartottaknak itt lehetőségük nyílik arra, hogy emberileg jobbak váljanak, és értéket közvetítsenek.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön színjátszó csoportja 2019-ben egy színdarabot készített, a bv. szervezet védőszentje, a mártírhalált halt Szent Adorján életének és halálának bemutatására. A darab érdekessége, hogy azt egy fogvatartott írta, és a produkció színpadra vitelében a Liszt Ferenc-díjas zongoraművész, zenetanár, Várnagy Andrea közreműködött, aki az előadás ősbemutatója után így emlékezett vissza a közös projektre: „*Amióta elkezdődtek a próbák, a fogvatartottak között nem alakult ki semmilyen konfliktus, és olyan csapatot, egységet alkotnak, amelynek a darabon túlmutatva is szerepe lehet.*”

A művésznő nemcsak az előadás zenei anyagának az elkészítésében és a rendezésben közreműködött, de a darab egyetlen női szereplőjének, Adorján feleségének, Natáliának a megformálásával aktívan részt vállalt a történet színre vitelében is. Az ősbemutatón a közönség pozitív visszajelzéseket adott, a börtön és a börtönön kívüli világ közötti szimbolikus falak leomlottak, minek hatására Várnagy Andrea elhatározta, hogy folytatja a megkezdett projektet. Így született meg a zenei börtönmisszió gondolata, amelynek legfontosabb célja az volt, hogy a művészet erejével hidat építsen a fogvatartottak és szeretteik között. A kilenc bv. intézet fogvatartotti kórusainak és zenekarainak közreműködésével, saját

szerzeményeik felhasználásával egy olyan zenei és prózai válogatás készült, amely 2019-ben méltó lezárása volt a Szent Adorján emlékévnek. A különleges zenei albumon nemcsak a fogvatartotti produkciók szerepeltek, de helyet kapott rajta Bőjte Csaba ferences rendi szerzetes köszöntője is, amelyben Csaba testvér hangsúlyozta a család megtartó erejét, a hit és a vallás fontosságát, ami az elítéltek számára egyfajta iránytűt és kapaszkodót jelenthet a mindennapokban.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható CD-lemezt az elkészítésében részt vevő fogvatartottak hozzátartozói kapták meg, a kapcsolatuk erősítése céljából. A hozzátartozók szemszögéből nézve ugyanis egy elítélt börtönbe kerülése kapcsán az a szlogen juthat az eszünkbe, hogy „*Nem az én bűnöm, mégis az én büntetésem! – a bűn az egész családot megbélyegezheti.*” Sok olyan történetet, fogvatartotti sorsot ismerünk, amikor egy elítélt – egyébként anya/apa, családfenntartó – által hozott rossz döntés következményeit, a bebörtönzés stigmáit a szerettek is viselik. Amint ezzel kapcsolatban Várnagy Andrea megfogalmazta: „*Ennek a misszióknak az egyik legfontosabb küldetése pont az, hogy valamit adhassanak a fogvatartottak a családtagjaiknak, hogy kifejezhessék elköteleződésüket és köszönetüket szeretteiknek, akik kitartanak mellettük. A művészet eszköze sokrétű, viszont a célja egy: hatással lenni a befogadóra! A zene szóljon egy gyönyörű koncertteremben vagy egy fűtetlen iskola tornatermében, az angyal száll feletted-pillanatok mindenhol megszülethetnek.*”

Művészeti programok megvalósításának általános tapasztalatai

Megítélésem szerint az előbbieken bemutatott példák megfelelően érzékeltek, hogy a különböző művészeti programok egy zárt, büntetés-végrehajtási közegben is hatékonyan alkalmazhatóak. Az egyik leghangsúlyosabb feladat az ilyen jellegű projektek megvalósítása kapcsán is a bevonásra kerülő fogvatartottak kiválasztása, mert a jól megválogatott és felkészített résztvevői kör egyértelműen javíthatja a csoporton belüli bizalmi légkör és a csoportkohézió kialakulását, ezzel a projekt eredményes végrehajtását és hatékonyságát, függetlenül attól, hogy az a személyi állomány tagjai vagy külső segítők által, adott esetben hibrid jelleggel valósul meg.

A tapasztalatok alapján a fogvatartottak és a velük folyamatosan foglalkozó, felkészítésükben közreműködő szakemberek között a programok előrehaladásával fokozatosan kialakul egy olyan kapcsolatrendszer, ami a keretek megtartása mellett egy elfogadó légkört teremt meg, melyben az elítéltek megértik, hogy a velük foglalkozó személyek támogatják őket, segítenek abban, hogy a projekt célkitűzései eredményesen megvalósuljanak.

A különféle művészeti jellegű, színházi programokba – önkéntes jelentkezés alapján történő előzetes kiválasztásukat követően – elsősorban normakövető, elvárt együttműködési hajlandóságot mutató fogvatartottak kerülnek bevonásra. Az ilyen programok jól szolgálják a szabadidő hasznos eltöltését, mindemellett alkalmasak a motiváció kialakítására, az egyéni készségek és képességek, valamint a felelősségérzet fejlesztésére. A résztvevők együttműködési hajlandóságának erősödése hozzájárul a bv. intézet biztonságának fenntartásához, továbbá a resztoratív elemeket is tartalmazó program alkalmas a közösség számára annak bemutatására, hogy a rácsok és falak mögött élő elítéltek méltók lehetnek arra, hogy a büntetésük letöltését követően a társadalom befogadja őket.

A társadalom általában érdeklődéssel kíséri a bv. intézetek működését, hiszen az elítéltek egyszer majd szabadulnak, és nem mindegy, milyen állapotban lévő emberek lépnek ki a börtön kapuján. Mint ahogy a szabadulók számára is fontos, hogy milyen közeg fogadja őket, mennyi előítéllettel kell szembenéznük. Az ismeretlentől való kölcsönös félelmek csökkentése, az elfogadás javítása érdekében fontos, hogy a bv. intézetek bepillantást engedjenek abba, a néha embert próbáló szakmai munkába, amit a személyi állomány tagjai a fogvatartottakkal végeznek. Megítélésem szerint a börtönszínház nyújtotta módszerek hozzájárulnak a visszaesési kockázatok csökkentéséhez, mert a színjátszás közben az elítéltek olyan szituációkat élhetnek meg, mint amilyenek a kinti életben is várnak rájuk, és ezekre megoldásokat is kereshetnek. A művészetterápia segíthet abban, hogy a szabadulásuk után adódó nehéz élethelyzeteket (mint például veszteség, egészségügyi probléma, haláleset, családi konfliktus stb.) olyan erőszakmentes megoldással oldják meg, amelyet a foglalkozások során ismertek meg.

Az új képességek és készségek a fogvatartottak szabadulás utáni eredményes újrakezdése tekintetében rendkívül hangsúlyosak, de a számukra a börtönkeretek között felkínált programokból a személyi állomány tagjai is profitálhatnak. Számukra ugyanis szakmai szempontból sikert jelenthet, amennyiben egy nehezen kezelhető fogvatartott együttműködési hajlandóságát sikerül megváltoztatni. Az ilyen esetek erősítik meg a bv. intézetek munkatársaiban, hogy a befektetett energia nem hiábavaló, a foglalkozásoknak haszna van.

Habár a drámapedagógia alapvetően színházi eszközökkel dolgozik, a művészeti programokba bekapcsolódó elítéltek a pszichológia, a teológia, az irodalom segítségével, megélt tapasztalataikból merítve is tanulhatnak és dolgozhatnak a foglalkozásokon. Fontos, hogy a személyiségük is fejlődik, toleranciát és empátiát tanulhatnak, esetlegesen meglévő agresszív személyiségjegyeiket kezelni tudják, a fogvatartotti szerephez képest olyan szerepekben próbálhatják ki magukat, melyeket a szabadulás után is gyakorolni fognak.

Amint a Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet fogvatartotti csoportja által 2018-ban előadott, a börtönszínházi találkozó legjobb előadásának díját kiérdemlő *Kirág-lak* című darab szerzője, Nagy Klára Katalin elmondta, ahhoz, hogy „*a fogvatartottak az egyes társadalomban betöltött szerepeiket gyakorolni tudják, megfelelő terepet nyújt a börtönszínház. Ebben a közegben, a próbák során gyakorolhatnak olyan szerepeket, melyeket normál esetben, a szabad életben a családjuk, munkatársaik, embertársaik körében is gyakorolni tudtak, azonban a szereplés lehetőséget teremt további olyan, esetleg nagyon távoli szerepek gyakorlására is, melyeket a való életben nem volt módjuk, esetleg nem is lesz kipróbálni. Ebben a mesterséges közegben válhatnak apává, férjjé, férfvé, nővé, szélesítve ez által mindazon szereprepertoárt, melyek a börtön közegében normál esetben beszűkülnének.*”

A hivatkozott darabban főképpen fiatalkorú elítéltek közreműködtek, esetükben különösen jól megfigyelhető volt az együttműködés, az egymásra figyelés képességének fejlődése. Nemcsak a próbák, de a bemutató során is kénytelenek voltak összefogni, kompromisszumokat keresni, elfogadni másokat, koncentráltan működve végrehajtani a rájuk kiosztott részfeladatokat, szigorúan betartva a megállapodásokat. A *Kirág-lak* több előadást megélt, a közönség részéről kivétel nélkül pozitív visszajelzéseket kapott. A szereplők mindig meglepődtek a nézők reakcióin, és abban a pillanatban elhihették magukról, hogy nem bűnözők, hanem olyan emberek, akik képesek pozitív hatást gyakorolni másokra, képesek érzéseket generálni. Mindezek hatására talán könnyebben elhiszik, hogy szabadulásuk után valóban képesek lesznek arra, hogy beilleszkedjenek a társadalomba.

A fogvatartotti színjátszó programok kapcsán mindenképpen meg kell említeni azok hatását a kapcsolattartásukra. A résztvevők – a személyiségfejlődésüknek köszönhetően – a szeretteik számára olyan új tulajdonságokat tudnak bemutatni, melyek szerethetőbbé teszik őket, sőt adott esetben feledtetni tudnak régi sérelmeket is. Több alkalommal nyílt arra lehetőségük a fogvatartottaknak, hogy az általuk megálmodott színdarabokat hozzátartozóik előtt is előadják, akik nem ritkán meglepődtek azon, hogy az elítéltek mennyire tehetségesek, hisz börtönbe kerülésük előtt ezt az oldalukat nem ismerték. A börtönszínház így a családi kapcsolatok erősítésére is kiválóan alkalmas.

A vallás és a hit megjelenése a művészetterápiás programokban

A 2020-as pandémiás helyzet hatására – hasonlóan más csoportos foglalkozásokhoz – átmenetileg szüneteltek a szabadidő hasznos eltöltése mellett a fogvatartottak önismeretét és érzelmi intelligenciáját egyaránt fejlesztő művészetterápiás

programok. Aztán a 2022-es időszakban, a Nemzeti Bünt megelőzési Tanács által támogatott projekt keretében, a korábban már több bv. intézeti program megvalósításában közreműködő Várnagy Andrea művésznő mentorálásával tíz helyszínen vontunk be fogvatartottak a *Tízparancsolat – komplex művészetterápiás érzékenyítő programba* (Várnagy, Kovács & Katona, 2023).

A nemcsak vallási előírásnak, hanem természeti törvénynek, tehát minden emberre nézve kötelező jellegű szabályozásnak minősülő tízparancsolat fogvatartottakkal való feldolgozásának rövid távú célja egy társadalmi érzékenyítést is magában hordozó színdarab összeállítása és előadása, valamint az egyes parancsolatokkal kapcsolatos képzőművészeti és irodalmi alkotások elkészítése volt. Hosszú távon a projektben közreműködő fogvatartottak motivációját kívántuk fenntartani, továbbá szerettük volna megismertetni az általuk készített művészeti alkotásokat civilekkel, mindezt érzékenyítő és bünt megelőzési célzattal. Az egyes helyszíneken a bevont személyek – bv. intézetenként 10–15 fő – a számukra kiválasztott parancsolat témájához illeszkedve, művészetterápiás és drámapedagógiai módszerek alkalmazásával egy harminc perces színdarabot, valamint képzőművészeti (rajz, grafika, festmény) és irodalmi (vers, novella) alkotásokat készítettek. A színházi előadások előkészítési fázisában Várnagy Andrea részt vett a fogvatartottak kiválasztásában, később aktív szerepet vállalt a felkészítésben, mentorálásban, a művészeti és szakmai irányításban, havonta egy napot az érintett bv. intézetekben eltöltve foglatartottakkal.

A fél éven keresztül végzett közös munka eredményeképpen a fogvatartottak és a felkészítésükbe a művésznő mellett bekapcsolódó büntetés-végrehajtási szakemberek (börtönlelkészek, reintegrációs tisztek, felügyelők stb.) olyan megélésekkel, új tapasztalatokkal és élményekkel lettek gazdagabbak, melyeket a mindennapokban is használni tudtak. Az alkotói folyamatban a fogvatartottak a saját életüket, bocsánatkéréseiket is beleszórták a darabokba, és a parancsolatok tanításai által szembesültek az elkövetett bűneik súlyával. A színdarabok bemutatói során a nézők számos emlékezetes pillanatnak lehettek tanúi. A Szegedi Fegyház és Börtönben előadott színdarabban az egyik szereplő fogvatartott felolvastott egy levelet, amelyen érződött, hogy annak minden egyes szava a nézőt ére helyet foglaló fiának szól. A levél valójában egy szívbe markoló bocsánatkérés volt az elvesztett gyermekkorért.

Egy interjúban Várnagy Andrea művésznő így emlékezett vissza a projektre: *„Ebben a művészi küldetésben, ahogy építettem, én is épültem; ahogy adtam, úgy rögtön vissza is kaptam. Látna a fogvatartottak és nevelők alázatos munkáját, átélve a megható pillanatokat végig éreztem, hogy a belém vetett bizalmat beléjük vetett bizalomná gyúrva egy lélekgazdagító közös alkotásba burkolóztunk.*

A próbák során tisztuló harmóniák, a dalok mögé rejtett könnyek és mosolyok megelőlegezték, hogy a remény egyszer valósággá válhat. Ám ehhez az új esélyhez nagy erő kell. És a vágyódás azért a bizalomért, amely könnyebbé teheti lépteiket az úton, vissza a teljes, szabad élet felé. Hiszem, hogy a fogvatartottak szívét megérintette a Szentlélek, közelebb kerültek Istenhez és az ő igéjéhez. És ha majd az újjáépülő családok élete egy szebb és jobb jövő felé indul el, akkor tudni fogom, hogy a színdarabokba álmodott minden szó és hang megérte.” (URL7)

A 2023-as évben a Tízparancsolat-projekt sikerén felbuzdulva az emberi bűnök csoportosítása és osztályozása alapján a katolikus egyház erkölcsi tanításai szerint leginkább jelentősnek értékelt hét főbűn került feldolgozásra. A program kilenc bv. intézet bevonásával került végrehajtásra, melynek során a részt vevő fogvatartottak hét helyszínen, a számukra kiosztott bűn köré építve, ezúttal is művészetterápiás és drámapedagógiai módszerek alkalmazásával készítettek el egy színdarabot, míg a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben és a Váci Fegyház és Börtönben működő kórusok dalokat írtak.

A programba bevont fogvatartottak megmutathatták a bennük rejlő alkotóképességet, kreativitást, amely az alkotási folyamat során utat tör magának. A színdarabok bemutatásával lehetőségük nyílt arra, hogy a nehezen – vagy egyáltalán nem – kimondott szavak, a mélyen eltemetett gondolatok, a megbánás szavai a felszínre kerüljenek, megkönnyebbülést, megnyugvást hozva részükre. A hosszú távú cél ebben a projektben is a fogvatartottak motivációjának folyamatos fenntartása, továbbá az általuk elkészített alkotások érzékenyítő és bűnmegelőzési céllal civilek részére történő bemutatása, összességében pedig a bűnismétlési és visszaesési kockázatok csökkentése volt.

A komplex művészetterápiás program keretében a fogvatartotti kórusok által megírt és előadott zeneszámok pedig online felületen, a bv. szervezet YouTube csatornáján kerültek közzétételre, hogy az érdeklődők megismerhessék a komplex művészetterápiás érzékenyítő program keretében megvalósult művészeti tevékenységet. A fogvatartottak által megírt zenék hangfelvétel formájában történő bemutatása ugyanis nemcsak a szövegíróként, zeneszerzőként, illetve előadóként közreműködő fogvatartottak önbecsülésének fejlesztésére alkalmas, de a Várnagy Andrea művésznő, valamint Oláh László és Gottfried Richárd börtönlelkészek közreműködésével készült zenei anyag segíthet a fogvatartottakkal szembeni előítéletek csökkentésében is.

A bemutatott két projekt megvalósítása során a fogvatartottak felkészítésében közreműködő szakemberek számára nyilvánvalóvá vált, hogy a közös munka során a fogvatartottak megtisztultak, korábbi botlásukat, az elkövetett bűncselekményt, illetve annak következményeit megértették. Egy elítélt úgy fogalmazott, hogy „szinte szabadabbnak érzem magam itt, a börtön falai között,

mint a kinti életben, ahol a hazugságaim gúzsba kötöttek.” Várnagy Andrea művésznő pedig azt mondta a munka kapcsán, hogy „én még inkább megértettem a művészi alázat fontosságát, hiszen előadómű-vészként az ember minden esetben a tökéletességre törekszik. Azonban ezt a vegytiszta profizmust most többször el kellett engedni, mert abban a pillanatban, amikor erre törekedtem, már nem teljesen volt az övök az előadás. Ezt a nagyon finom mezsgyét kellett megtalálni, amelynek az egyik alapja mindvégig a kölcsönös tisztelet volt és így válhattak őszintévé ezek az alkotások, ami igazán a szívükből fogalmazódott meg.” (URL6)

Azon túl, hogy a próbák és az előadások során a fogvatartottak odafigyeltek egymásra, illetve megnyíltak egymás előtt, megfigyelhető volt, hogy a program során mindvégig óvták egymást a kihágásoktól, mert tisztában voltak vele, hogy amennyiben valaki fegyelmi cselekményt valósít meg, az kikerül a színjátszó csoportból. A résztvevők megtanultak előretervezni, megtanulták átgondolni a tetteiket, mert tisztában voltak azzal, milyen következményei lehetnek a rossz döntéseknek.

A fogvatartottak által készített színdarabok mindkét pályázati projekt megvalósítása során nyilvános bemutatókon kerültek előadásra a társ rendvédelmi szervek, törvényszékek, ügyészségek és önkormányzatok meghívott vezetői, középiskolások és pedagógusok, valamint a szereplő elítéltek hozzátartozói részére. Néhány helyszínen médiaérdeklődés is kísérte a programot, illetve a Szegedi Fegyház és Börtön színjátszó csoportja által írt, az irigységet feldolgozó bűnügyi történetet a Kulturális és Innovációs Minisztérium miniszterhelyettese is megtekintette. Ennek az előadásnak a legfontosabb üzenete az volt, hogy az irigység olyan következményekkel járhat, amire nincs ráhatása az embernek, illetve, ha valaki erre az útra rálép, akkor onnantól kezdve nehezen van számára visszaút.

Általánosságban egyébként elmondható, hogy valamennyi előadásnak volt egy olyan szimbolikus üzenete, rejtett gondolata, amely a hozzátartozók számára szólt, adott esetben bocsánatkérést fogalmazott meg feléjük. Ezért is volt nagy jelentősége annak, hogy a legtöbb helyszínen a bemutatók végén az intézetparancsnokok családi beszélőt engedélyeztek, ami megteremtette annak a lehetőségét, hogy nyugodt körülmények között válthassanak egymással néhány szót. A kapcsolattartás, annak fenntartása és erősítése a szabadulás utáni időszakra nézve is kiemelt jelentőségű, hiszen a törvénytisztelő életmód folytatását nagy mértékben elősegítheti egy biztos, biztonságot nyújtó családi háttér.

A színjátszó csoportok jellemzője, hogy azokban kortól és végrehajtási fokozattól függetlenül szívesen vesznek részt a szabadságvesztés-büntetésüket töltő személyek. Az előadások minél színvonalasabb megalkotása érdekében

a résztvevők aktívan és lelkesen vetik bele magukat a részükre feldolgozásra szánt témák színpadra vitelébe. A hosszú alkotási folyamat során kitartóan és hatékonyan együtt tudtak működni mind a fogvatartott társaikkal, mind a koordinálást végző személyi állományi tagokkal, vagy a felkészítésükben közreműködő civil segítőkkel, mentorokkal. A színházművészet és a drámapedagógia eszközeivel a művészetterápiás programok új utakat keresnek a fogvatartottakat érintő nehézségek megközelítésére és leküzdésére, továbbá a megvalósításuk során arra törekszünk, hogy javítsuk a társadalom és a büntetés-végrehajtás kapcsolatát. A drámapedagógia színházi eszközökkel dolgozik, miközben a résztvevők a pszichológia, a teológia, az irodalom segítségével, valamint megélt emberi tapasztalataik alapján a helyzetgyakorlatokban mérlegelhetik döntéseik rövid- és hosszútávú következményeit. Nem elhanyagolható tény továbbá az sem, hogy olyan sikerélményben lehet részük a fogvatartottaknak, amit sokan nem tapasztaltak meg a civil életben, hiszen az életük során több kudarc érte őket, mi több, talán az volt általánosnak tekinthető. A sikerélmény hatására pedig magabiztossá válnak, elismerik társaikat, együttműködőbbek lesznek a személyi állomány tagjaival szemben. A színjátszó csoportok büszkén mutatják be az általuk betanult darabokat akár fogvatartott társaik, családtagjaik, akár civil személyek alkotta nézőközönség előtt. A próbák és az előadások alatt megszűnik a külvilág, és maguk sem veszik észre milyen gyorsan múlik az idő, épp ezért a stresszoldás egy tökéletes eszköze a színdarab szereplőivel való ideiglenes azonosulás. A programban bevont fogvatartottak az alkotási folyamaton keresztül – valamint a projekt témája kapcsán – képesek olyan mélységig önmagukba tekinteni, olyan hibáikkal szembenézni, mellyel korábban nem volt bátorságuk, vagy nem találták azt a csatornát, amin keresztül kifejezhetnék volna érzéseiket, gondolataikat.

Ezek a projektek megerősítik, hogy a büntetés-végrehajtási közegben semmi nem fehér vagy fekete, mert fontos kiemelni, bármilyen szenzációs bűnmegelőzési programot valósítsanak is meg a fogvatartottak, írjanak bármilyen tökéletes börtönszínházi előadást, mindez nem mentesíti őket az általuk elkövetett bűncselekmény vagy annak következményei alól. Az időt nem lehet visszafordítani, az elkövetett bűncselekményeket nem lehet meg nem történné tenni. A fogvatartottaknak le kell tölteniük a kiszabott ítéletet, ugyanakkor akik számára a szabadulás elérhető, azoknak lehetőséget kell adni arra, hogy fel tudjanak készülni a társadalomba történő visszatérésre. Mert arról sem szabad megfeledkezni, hogy a büntetés letöltését követően ők újra közöttünk élnek majd. És az sem mindegy, hogy milyen állapotban, milyen motivációval térnek vissza a szabad életbe az egykori börtönlakók.

Amint azt Várnagy Andrea megfogalmazta, az említett programokban részt vevő bv. intézetekben hidak épültek a két világ közé, képletesen leomlottak a falak,

és a művészet szépségéből született érzések olyan közösségeket formáltak, amelyek az átélt csodák hatására egy jobb és szebb élet lehetősége felé ösztönzik a programban részt vevő elítélteket. A visszajelzések alapján mindazok, akik a személyes, mély üzenetekkel teli előadásokat láthatták, nyitott szívvel fogadták be azokat. Az NBT támogatásával megvalósult pályázatoknak, az abban részt vevő fogvatartottaknak, és az őket felkészítő személyeknek köszönhetően az előadásokat megtekintő nézők a művészet segítségével átélhették az egyes parancsolatok mélységét, a bűnök jelentőségét, és az életünket átformálni is képes hit és remény csodálatos erejét.

A programok folytatásával kapcsolatos tervek és lehetőségek

A 2024. évi programok keretében tervezetten folytatódik a művészetterápiás projekt. Ebben az évben a Bibliából megismert és már feldolgozott hét főbűnnel szemben álló hét mennyei erényt szeretnénk színpadra vinni, természetesen továbbra is önkéntesen jelentkező fogvatartottak részére megtartott foglalkozások eredményeképpen elkészült előadásokkal.

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 2024. március 01-jén hatályba lépő módosulásával érvénybe lépő, kreditpont szerzésen alapuló kategóriarendszer működésébe és szellemiségébe jól illeszkedik a program, hiszen a jogszabály-módosulás alapkoncepciójával összhangban van az, hogy a felkínált reintegrációs tevékenységben aktívan részt vevő elítéltek a művészetterápiás program keretében nyújtott teljesítményük, illetve együttműködő készségük alapján elérhetik, hogy a számított kreditértékeken alapuló előmeneteli rendszerben érvényesüljenek.

Felhasznált irodalom

- Boldizsár I. (2010). *Meseterápia – Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*. Magvető Kiadó.
- Kovács M. (2012). Mesék a rácsok mögött. In Feldmár A. & Büky D. (Szerk.), *Útmutató tévelygőknek* (pp. 217–235). Jaffa Kiadó.
- Várnagy A., Kovács M. & Katona M. (2022). *A Tízparancsolat projekt*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága – Nemzeti Büntelmezési Tanács.

A cikkben található online hivatkozások

URL1: *Storybook Dads*. <http://www.storybookdads.org.uk/>

URL2: *Egy mesemondó se került vissza a börtönbe*. http://index.hu/belfold/2013/08/07/egri_borton/

URL3: *Mesél az egri börtön*. http://index.hu/belfold/2010/11/15/mesel_az_egri_borton/

URL4: *Karácsony a női börtönben: „Anyá hülyeséget csinált, egy darabig csak havonta találkozhatunk”*. <http://www.nlcafe.hu/ezvan/20151226/borton-nok-karacsony/>

URL5: *Ha egy embert megmentünk az újabb börtöntől, az már nagyon jó*. http://hvg.hu/itt-hon/20130719_budai_istvan_interju

URL6: *Művészet a börtönben*. http://www.tani-tani.info/muveszet_a_bortonben

URL7: *Tízparancsolat, tíz börtön*. <https://reformatus.hu/misszio/hirek/tizparancsolat-tiz-borton/>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Kovács M. (2024). A művészet és a hit kapcsolódási lehetőségei büntetés-végrehajtási keretek között. *Belügyi Szemle*, 72(3), 431–447. <https://doi.org/10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i3.pp431-447>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Az adatokat kérésre rendelkezésre bocsátják.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Kovács Mihály, aki a kovacs.mihaly@bv.gov.hu e-mail címen érhető el.